

Загорка Голубовић
Београд

ИСТОРИЈА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Dejvid Harvi: *Kratka istorija neoliberalizma*.
Novi Sad: Mediterran Publishing, 2012., стр. 294.

Писац Дејвид Харви у својој књизи *A Brief History of Neoliberalism* (*Краћка историја неолиберализма*), која је изашла у српском преводу, у уводном делу наводи основне податке о настанку неолибералног пројекта, као „револуционарног заокрета у светској историји“, који почиње између 1978. и 1980. године, и то као први корак у Кини, у којој долази до отварања затвореног друштва заснованог на комунистичкој идеологији, према извесној либерализацији под руководством Ден Сјаопинга. Али одлучујући утицај за развој ове пост-модерне идеологије он види у политици Маргарет Тачер у Енглеској 1979, када је она постала председник, предузимајући акције да заузда моћ синдиката, као и у периоду председниковања Роналда Регана у Америци 1980, који се оријентише на дерегулацију индустрије и на експлоатацију природних ресурса подстицањем политике њихове приватизације. Али историја коју пише Дејвид Харви није проста хронологија догађаја, већ документована оштра критика тог новог „револуционарног заокрета“, који су многи критички мислећи интелектуалци, па и неки државници, оценили као утемељење савремене глобалне кризе.

А најкраћа формулација неолибералне доктрине гласи: „Човекова добробит може бити најбоље унапређена допуштањем слободе предузетништва и јачањем приватне својине, слободног тржишта и слободне трговине...“, док се „државне интервенције на тржиштима морају држати на минималном нивоу“ (14–15).

Према тој максими, од седамдесетих година прошлог века долази до скретања према неолиберализму, како у политичко-економским активностима, тако и у мишљењу. Заступници неолибералног пута заузимају утицајне положаје у образовању (на универзитетима и у многобројним „трустовима мозгова“), у кључним државним институцијама (министарству финансија, централним банкама), у међународним монетарним фондовима (ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација). Ова експанзија новог пројекта, која доводи до остварења неолибералне хегемоније, истовремено бива инкорпорисана у „здраворазумски начин на који многи од нас тумаче, живе и разумеју свет, замењујући сва претходна етичка уверења“ (16).

Неолиберализам се тако јавља као најексклузивнија идеологија економизма, која „тражи да се све људске акције подведу под домен тржишта“, подразумевајући глобални уговор на бази тржишне размене у свим сферама живота (17).

Књига Дејвида Харвија је „политичко-економска прича“ о томе одакле долази неолиберализација и како се она тако масовно проширила на светској сцени. Упитно је, међутим, да ли су оснивачи неолибералне доктрине прихватили „идеале људског достојанства и слободе појединца као основне и централне цивилизацијске вредности, а да се не запитамо којим појединцима је то загарантовано и може ли важити за све грађане у условима растуће неједнакости, са изразитом премоћи приватних власника – будући да је централна поента неолиберализма право на приватно предузетништво и приватно-сопственичку слободу. Упитна је и девиза да се у неолиберализму „идеали односе на сваког ко цени способност да самостално одлучује“, јер се такође морамо питати под којим условима *свако* може добити прилику да самостално одлучује, када се зна да ту моћ добијају они који су присвојили имовину већине становништва (1% нове класе велепоседника наспрам 99% осиромашених становника, који су лишени могућности да самостално одлучују о својим животима) „наметањем фундаментализма слободног тржишта“ (21). Стога Дејвид Харви с правом истиче, поткрепљујући то исцрпном анализом историјског настанка и развоја неолиберализма: да „слободе које отелотворује *неолиберална држава* одражавају интересе власника приватне својине, приватних предузећа, мултинационалних корпорација и финансијског капитала (22).

У минуциозном опису настанка „Чикашке школе“ аутор прецизира достигнућа неолиберализма, која су, по мишљењу многих истакнутих економиста и либералних државника, довела до данашње светске кризе капитализма, када су по налозима ММФ-а реструктурирали економију према својим теоријама и поништили национализацију, а приватизујући јавну имовину отворили могућност приватне и нерегулисане експлоатације природних ресурса и приватизовали социјалну заштиту (23). Указујући на чињенице које говоре о проузроковању хаоса и конфузије услед таквог реструктурирања – не само економије већ и целокупног живота у ери глобализације – Харви поставља кључно питање: „Зашто је онда дошло до неолибералног заокрета и које су га силе учиниле владајућом струјом унутар глобалног капитализма?“ (25).

Али да ли је прави одговор на то питање – који се уобичајено наводи – да се ради осигурања мира (у насталом хаосу и несигурности) „једини пут који је водио у напредак састојао у изграђивању мешавине државних, тржишних и демократских институција (на основу споразума из Бретон Вудса)“ – што се брани као „јасни компромис између капитала и радне снаге“ и обично назива „изграђеним либерализмом“.

Анализе, међутим, показују да су такве изјаве у контрасту према објективној слици данашњег света, у којем уместо прокламоване пуне запослености необуздано расте незапосленост, а предвиђени економски раст се претвара у планетарну катастрофу; али то је у контрасту и са постулатима раног и новијег либерализма, који нису водили у екстремизам неолибералне идеологије – која се представља као нова алтернатива постмодерног развоја капитализма.

А на питање Д. Харвија како се и зашто неолиберализам појавио као победничка струја – одговор се може наћи у снажној тежњи у САД и Енглеској, у којима је између 1970. и 1980. године победила конзервативна политика, у Америци Роналда Регана, а у Енглеској Маргарет Тачер, која је наметнула обнову класне моћи „реконструкцијом моћи економских елита“, ревитализацијом глобалне акумулације капитала, видевши неолиберални пројекат

као лек за претње које угрожавају капиталистички друштвени поредак – констатује аутор (34–36).

Харви упознаје читаоце са теоријским зачетницима неолибералног пројекта излажући сажето идеје Фридриха фон Хајека и Милтона Фридмана, указујући на недемократске последице примене таквих теорија у политичком животу савременог света – почев од убиства демократски изабраног председника Аљендеа у Чилеу до све испољенијег пораста ауторитарних принципа у политици САД и најразвијенијих земаља, као и у успону „безобзирних бизнисмена и новокомпонованих ултрабогаташа“ (50).

А оно што је обелоданила светска економска криза започело је са имплементацијом неолибералног пројекта: уместо напредовања и раста производње на глобалном плану, главно тежиште економије премешта се на раст вредности акција, тј. главни економски актер није више привредна активност, већ преношење моћи из сектора производње у сектор финансија, који постаје главни фактор утицаја на политичке процесе. И као консеквенца неолибералног пројекта може се закључити са упозорењем Карла Полањија – да постоје две врсте слободе – једна добра и друга лоша – а последња представља „слободу да се ствара неумерена добит без сразмерног рада у служби заједнице, слободу да се технолошки напреси не користе за јавно добро, или пак слободу да се профитира на општој беди и несрећи, тајно осмишљеној зарад стицања приватне предности [...] добре слободе нестају а лоше преузимају власт...“ (56–57).

Харви поставља и друго кључно питање: како је створена масовна сагласност у јавном мњењу са неолибералним пројектом и даје следећи одговор: „Коришћењем организованих трустова мозга, освајањем одређених сегмената медија и преобраћањем многих интелектуалаца на неолиберални начин мишљења створена је одговарајућа мисаона клима која је подржавала неолиберализам као ексклузивни гарант слободе...“ (60). Примењен на масовној основи, неолиберални пројект је „замаскирао тежњу за обновом класне моћи“ и убеђивањем да „нема алтернативе“ (61). На тај начин, „кроз искуство свакодневног живота почињемо да увиђамо како је неолиберализам продро у здраворазумско разумевање“ – одговара Харви. Аутор наглашава и допринос лево оријентисаних покрета „који нису успели да препознају унутрашњу тензију између трагања за личним слободама и друштвеном правдом...“ (64) и нису пружили неопходан отпор силом наметнутој новој идеологији.

Харви врло прецизно указује и на контрадикције неолиберализације, пре свега на појаву да се конкуренција, коју овај смер промовише као кључни подстицај развоја, често завршава „... стварањем монопола или олигопола“, будући да јаче фирме истискују оне слабије (92). Другу, не мање важну противречност аутор види у контрасту између „заводљивог индивидуализма“ и „жеље за смисленим колективним животом“ (95). Трећи парадокс који истиче аутор: да би се одбранили од разних врста тоталитаризма неолиберали снажно ограничавају демократски начин управљања, оживљавајући ауторитарне мере у све слабијој демократији. Имплементација неолибералне доктрине посебно је ишла тим путем у земљама Источне Европе у периоду посткомунистичке транзиције – применом шок-терапије, која је имала врло негативне ефекте у процесу приватизације (97), што је опширно анализирао Џ. Стиглиц у књизи *Противречности глобализације*.

Аутор посвећује дужну пажњу поразној политици ММФ-а, који је ради ојачања међународних банки извлачио вишак вредности од осиромашеног становништва Трећег света, што је изазвало Стиглицов узвик: „Какав је то чудан свет у којем сиромашне земље субвендионишу најбогатије!“

А са повлачењем државе из сектора здравствене заштите, јавног образовања и социјалних услуга неолиберализам препушта све веће сегменте становништва сиромаштву (103). И, као основни проблем, Харви указује на „... растући диспаритет између декларисаних циљева добробити свих људи и обнове класне моћи у улози најбогатијих“.

Стога аутор констатује да се „... ауторитаризам у наметању тржишта тешко уклапа у идеале личне слободе“ (107), из чега произлази као логична консеквенца разарање свих форми солидарности. А на нестабилности које произлазе из неолибералног пројекта у САД се дају – пише аутор – *неоконзервативни одговори* и наглашава потреба за милитаризацијом као „леком“ за хаос појединачних интереса (111). Али се тиме поставља питање моралних вредности, по мишљењу Дејвида Харвија, јер се такав став повезује и са „поигравањем са национализмом“, што такође представља велику претњу, с обзиром на то да су амерички национални интереси били жртвовани зарад уских финансијских добитака Вол стрита (на шта је указивао и Стиглиц).

„Вашингтонским споразумом“, насталим 1990. године, амерички модел неолиберализма дефинисан је као одговор на глобалне проблеме – што је, у ствари, супротно, с обзиром на чињенице које показују да су тим пројектом глобални проблеми интензификовани.

Аутор посебно врши значајну дубинску анализу неолиберализма „са кинеским карактеристикама“, а укључује и анализу „случаја“ Мексика, Аргентине, Кореје и Шведске (у којој је под притиском неолибералног пројекта урушен модерни либерализам), укључујући и случај Африке, што се приказује као „неолиберализам на проби“.

Интересантно је мишљење аутора да је тако испољен неолиберализам подивљао трагајући за „лажном утопијом“ – што доводи до тензија између одрживог капитализма и обнове моћи владајуће класе (196). А „постигнућа“ таквог неолибералног пројекта Харви доводи у питање на основу приказа статистичких података о паду стопа привредног раста (у 2000. години стопа је достигала једва 1%), а у већини земаља Латинске Америке је изазвао стагнацију – док је у земљама које нису бележиле неки битнији неолиберални развој, на пример у Кини, раст достигао 10% (на то је указао и Стиглиц у књизи *Противвечности глобализације*, као и Рене Пасе [René Passet] у књизи *L'illusion néolibérale* [Илузија неолиберализма], која је преведена на српски, али је издавач „Службени гласник“ зауставио њено штампање).

Заслужује пажњу и пасус из књиге Д. Харвија, који гласи: „Да су ове чињенице биле широко познате величање неолиберализма и његове особене форме глобализације сигурно би било умногоме пригушено. Откуда онда толико много убеђених да је неолиберализам кроз процес глобализације ‘једина алтернатива’ и да је она била толико успешна?“ (200).

Бриљантна анализа неолибералне доктрине и њених резултата у пракси реалног живота, коју у овој књизи пружа Дејвид Харви, омогућиће читаоцима да озбиљније размисле о постављеним питањима и покушају да дођу до својих критичких одговора.